

СОҒЛОМ МАЪНАВИЙ РАҚОБАТ НАЗАРИЯСИНИНГ ИЖТИМОЙ-ФАЛСАФИЙ ЁНДАШУВЛАРДАГИ ТАЛҚИНИ

Аббасова Мафтунa Субхоновна,
Самду КФ Рақамли технологиялар ва иқтисодиёт
кафедраси доценти

Аннотация. Мақолада соғлом маънавий рақобат назариясининг ижтимоий-фалсафий ёндашувларининг асосий омиллари ҳам кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: маънавият, рақобат, рухият, одоб-ахлоқ, иймон, эътиқоди.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ТЕОРИИ ЗДОРОВОЙ МОРАЛЬНОЙ КОНКУРЕНЦИИ В СОЦИАЛЬНО- ФИЛОСОФСКИХ ПОДХОДАХ

Аббасова Мафтунa Субхановна,
К.Ф. Самду – доцент кафедры цифровых технологий и
экономики

Абстрактный. Также в статье рассматриваются основные факторы социально-философских подходов теории здоровой моральной конкуренции.

Ключевые слова: духовность, конкуренция, духовность, этика, вера, убеждения.

INTERPRETATION OF THE THEORY OF HEALTHY MORAL COMPETITION IN SOCIO- PHILOSOPHICAL APPROACHES

Abbasova Maftuna Subkhanovna,
KF Samdu is an associate professor of the Department of Digital
Technologies and Economics

Abstract. The article also considers the main factors of the socio-philosophical approaches of the theory of healthy moral competition.

Key words: spirituality, competition, spirituality, ethics, faith, belief.

Кириш. Соғлом маънавий рақобат инсон қалби ва руҳини гўзал сифатлар билан хулқлантириши орқали социумни прогрессда ижобий омилни ташкил этади. Ўзбек тилида кенг маънода

қўлланилишига кўра маънавият тушунчаси бошқа тилларга таржима қилганда ўз маъносидан оксагандек кўриниш касб этади. Рус тилида бизнинг “маънавият”га “духовность” тушунчаси

maftuna@gmail.com

Orcid: 0004-0034-0060-802x

мос келади. Лекин “духовность” ўзбек тилига айнан ағдарилса, “маънавият” эмас, “руҳият” ёки “руҳоният” бўлади. Ғарб тилларида ҳам бу тушунчани ифодалайдиган атама “руҳ” ўзагидан ясалган. Демак, ўзбек тилидаги ва рус тилида маънавият тушунчалари мазмун ва моҳият жиҳатидан анча фарқ қилар экан. Маънавият қандай тилда ёзилмасин, унинг вазифаси ўзгармайди. “Маънавият инсон қалбида акс этган илоҳий нур. Олий ҳақиқат нуридир. Шу сабабли инсон кўнглини “ҳақиқат асрорининг ганжинаси” дейдилар. Фақат инсон қалби ўзида ҳақиқат нурини акс эттира олиши учун унга сайқал бермоқ зарур”[2]. Бунда маънавият тушунчаси ментал ва руҳий феноменга қиёсланади.

Кўриб турганимиздек, маънавиятга берилган таърифлар турлича шаклда бўлса ҳам уларнинг барчаси инсон фаолиятига бориб тақалади. Инсон фаолиятининг турли томонларини баҳолайди. Инсоннинг ички ва ташқи хатти-ҳаракати, гўзаллиги, ҳис-туйғу ва кечинмаларини акс эттиради.

Адабиётлар таҳлили. Т.Маҳмудов фикрича, “Маънавият - инсоннинг маълум даражадаги жисмоний, ақлий, ахлоқий ва руҳий балоғати ва дунёқарашини ифодаловчи тушунчадир” [1]. “Маънавият инсоннинг билими, тажрибаси ва меҳнат малакаси, одоб-ахлоқи, иймон ва эътиқоди, мафкуравий қарашларининг яхлит тизимидир” [2]. Юқоридаги фикрларга қўшимча тарзда шуни таъкидлашимиз мумкинки, маънавият каби ахлоқий туйғу ва рақобат жараёнлари ўзаро диалектик алоқадорлик касб этиб, бугунги кун таракқиёт жараёнлари занжирини боғловчи ва мустаҳкамловчи восита бўлиб хизмат қилади. Маънавият ва жамият тушунчалари бир-бири билан чамбарчас боғланган. Жамият маънавиятсиз бўлмаганидек, маънавият ҳам жамиятдан ташқарида юзага келиши, ривожланиши асло мумкин эмас. Жамият маънавий камол топиб, муайян мақсадлар, манфаатлар асосида уюшган кишиларнинг бирлигидир. Марксизм асосчилари тахминий мулоҳазаларга таяниб, маймунни бевосита инсонга аждод қилиб кўрсатдилар. Бу фараз на мантиқий, на илмий-амалий ишончли далиллар топмади. Аммо шундай бўлса ҳам биз Аллоҳнинг бу икки махлуқи орасида муайян нисбат бор деб

ўйлаймиз. Маймун Аллоҳнинг бандаси бўлмиш инсонга ибрат учун яратилган. Дарҳақиқат, улар ўхшаш. Қўл, оёқ, бош... Йирик маймунлар жуссаси ҳам, икки оёғида юра олиши ҳам инсонга монанд. Фақат маймун ҳар қандай ҳайвонот дунёсининг вакили каби инстинктга бўйсуниб, ўйсиз яшайди. Мен бу дунёга нима вазифа билан келдим, деб ўзига-ўзи савол бермайди. Унда ор-номус, ҳаё-андиша, имон-диёнат йўқ. Бу нарсаларни ҳеч ким маймундан кутмайди ҳам. Инсон шахсига тўхталадиган бўлсак, қуйидаги таърифни келтиришимиз мумкин: Инсон маънавий ривожланиш хусусиятига эга бўлган мавжудотдир. Соғлом маънавий рақобат жараёнлари эса шахсларни юзага чиқаришда муҳим аҳамият касб этади. Ш.Негматова ўзининг илмий изланишлари давомида маънавий рақобат тушунчасига қуйидагича таъриф беради: “Маънавий рақобат деб- кишиларнинг ўзаро табиат, жамият, инсон вужудида содир бўлаётган нарса, ҳодиса ва воқеаларни тушуниш, тушунтириб бериш, яшашдан мақсадларини белгилаб бериш, кун кечириб ташвишларининг ечимини топиш ҳақида ахлоқийлик ёки ахлоқсизлик, маърифат ёки жаҳолат, эзгулик ёки тубанлик қилишдан иборат бўлган ғоявий, мафкуравий, маърифий, диний, сиёсий, ҳуқуқий, иқтисодий қарашларини шакллантириш, уларни тарғиб ва ташвиқ қилиш орқали муайян устунликка эришиш борасидаги хатти-ҳаракатларига айтилади” [3].

Таҳлил ва натижалар. Юқорида келтирилган соғлом маънавий рақобатга қўшимча тарзда қуйидагиларни келтиришимиз мумкин.

1. *Сабр-тоқатлилиқ*, яъни толерантлик бошқа элат ва ўзга миллат, динлар ўртасидаги ҳамжиҳатликни таъминловчи воситаси сифатида кўрилиши;

2. *Эзгу ниятлилиқ*, яъни инсонларни ҳар доим ижобий мақсадлар томон ёндаштиради;

3. *Тўғри сўзлик*, яъни инсонлар муносабатларидаги самимийлик ҳиссини шакллантириш, бу туйғуни мустаҳкамлашга қаратилганлиги ва бошқа бир қанча хусусиятларни ўз ичига олади.

Фалсафада ҳамма категориялар икки кутбли маънога эга бўлиб, соғлом маънавий рақобат тушунчасининг муқобили носоғлом маънавий рақобат тушунчаси ҳам бор. Носоғлом

рақобат деб, оламда ёвуз кучларнинг ҳукмронлигини таъминлаш учун айрим катта молиявий имкониятларга эга бўлган шахс, ижтимоий гуруҳ, давлат ва жамиятларнинг ўзаро маърифатли дунё устидан ғолибликни таъминлаш учун ғирромлик, алдоқчилик, виждонсизлик, зўрлик, кўрқитиш, ўғрилик, қароқчилик, ифлослик, кўрнамаклик, текинхўрлик, товламачилик, фирибгарлик кабилар асосида содир этадиган жирканч ўй-фикр ва хатти-ҳаракатларга айтилади [4]. Бундай рақобат шакллари ўз манфаати йўлида ҳар қандай ҳаракатга тайёр бўлган шахсларни ўзида жамлайди. Улар учун натижа муҳим, ғалабанинг қандай бўлгани иккинчи даражали масала бўлиб қолмоқда. Ҳар бир юксалиш хусусиятига эга бўлган қарашларнинг шаклланиш мезонлари мавжуддир, чунки оламда ҳеч нарса “йўқдан бор ва бордан йўқ” бўлмайди. Инсоният яралибдики, у ҳамиша ривожланишда ҳамда юксалишда бўлади.

Кишининг илмга чанқоқлиги, инсонпарварлик, толерантлик, аждодлар меросини авайлаш, иймон-эътиқоднинг мавжудлиги ва бошқа инсоний хислатлар маънавиятнинг асосини ташкил этади. Бизнинг тадқиқот объектимишга айланган маънавият тушунчасининг моддий муҳитни оптимал ҳолатда сақлашдаги аҳамияти бекиёсдир. Шу ва бошқа факторларни ҳисобга олган ҳолда юксак маънавиятнинг ижтимоий муҳитни соғломлаштиришдаги ўрни ҳақида назарий фикрларни баён қиламиз. Бугунги кун кишиси замон билан ҳамнафас, эркин фикрловчи киши бўлиб етишмоқда. Маънавиятнинг бугунги кундаги аҳамияти ҳам шу баробарда ортиб бораётганининг гувоҳи бўлишимиз мумкин. Юқорида берилган таърифлардан келиб чиқиб “маънавият инсон ҳаётининг туб маъносини англаб етиши, кечаги, бугунги ва эртанги хатти-ҳаракатларининг асл маъносини билиши, кишилар ўртасидаги инсонпарварлик, бағрикенглик, виждонлилик каби ҳис-туйғулар занжирини мустаҳкамлашга ёрдам берувчи, унинг ички дунёси, руҳий оламини очиб берувчи бекиёс куч, эртанги муваффақиятнинг асосидир” деб қўшимча қилишимиз мумкин.

Мамлакатимишда олиб борилаётган ислохотларнинг туб негизида халқни эртанги кунининг фаровонлигини таъминлаш, келажак

авлодни маънан етук қилиб тарбиялаш каби эзгу мақсадлар ётади. Мамлакатимиш Президенти Ш.Мирзиёевнинг нутқида қуйидаги фикрларни билдирган: “Дунё шиддат билан ўзгариб, барқарорлик ва халқларнинг мустаҳкам ривожланишига раҳна соладиган турли маънавий таҳдид ва ғоявий хуружлар авж олаётган бир даврда миллий, умуминсоний ҳамда эзгуликка етаклайдиган диний, маънавий меросимизни ёшларнинг шуурига сингдиришимиз, шу орқали уларда соғлом маънавий рақобатни шакллантириш шиддатли дунёда ўта муҳимдир”.

“Илмдан юз ўгириш - инсонийликдан юз ўгириш демек”, -деб таъкидлайди Тоҳир Малик. Чунки илм - инсонийлик тожи ҳисобланади. Инсон илм билан шараф топади. Мол-мулк эса жоҳилнинг ғурурланадиган матоҳидир [5]. Илм аҳли ҳар доим маънавиятнинг кадрловчи, инсоний сифатни улуғловчи ҳамда миллий анъаналарни соф сақловчилардан бўлиб келган. Ҳидоят йўлини танлаган ҳар қандай мўмин киши борки, ушбу билимни бошқаларга ҳам улашишга интилади. Чунки билимни эгаллашнинг моҳияти бошқаларни ҳам ушбу сарчашмадан бохабар қилмоқликдир.

“Оммавий маданият” тушунчаси ҳар бир китобда қўлланилаётган ва унинг оқибатлари тез-тез такрорланаётган бўлса ҳам зарари камаймаётгандек, назаримишда. Ғарб оламида пайдо бўлиб дунёни, айниқса, ислом оламини “хайратда” қолдирган, маънавиятсизлик энг юқори чўққисида турган инсонларнинг хоҳиши билан амалга ошган ҳамда қонуний тус олган бир жинслиларни асримиз маънавий таназзулининг деб очаси бўлиб хизмат қилди. “...ўзларини дунё халқларининг пешвоси деб даъво қилаётган баъзи халқлар ва давлатларда бир жинслилар ўртасида “никоҳ” кўпайиб бормоқда. Натижада, айрим ғарб давлатларида бир жинслилар никоҳидан нафратланмайдиганлар сони ортиб, бу жиноятга оддий ҳодисадек қараладиган бўлди. Энг ёмони, бир жинслилар ўртасидаги никоҳга руҳсат берувчи қонунлар ҳам ишлаб чиқилди ва қабул қилинмоқда. Яна улар баралла овоз билан “Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қиляпмиз!” дея бутун дунёга жар солмоқда [6]. Бизнинг замонамишга келиб ушбу маънавиятсизлик омиллари келажак авлодимишга таъсир этмаслигига ким қафолат беради? Ахир

биз ахборот технологиялари асрида яшамокдамиз. Дунёнинг қарама-қарши томонида бўлаётган ҳодисалар бизга жуда қисқа вақтлар ичида маълум бўлмоқда. Шу сабабдан ҳам маънавий бузуқликнинг олдини олишда кишилар онгида соғлом мафкура, маънавият ва соғлом ғояни шакллантиришимиз энг мақбул ишдир.

Бу ўринда ўзбек халқининг ўз маънавияти мавжуддир. Ўзбек халқининг маънавияти деганда – уларнинг ўзларини умумбашарий инсоният оламининг бир вакили деб билган ҳолда озод ва обод ватанда, эркин ва фаровон ҳаёт кечириш учун она юртининг тупроғини, сувини, ҳавосини ва жамики бойликларини мустақил тарзда тасарруф этиб, кўз қорачиғидай асраб-авайлаши, улардан тежаб фойдаланиши ҳамда ҳар бир фуқаронинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳурмат қилишни чин виждон, иймон ва эътиқод, ишонч ва садоқат, поклик ва ҳалоллик, довураклик, беғаразлик, дахлдорлик, ҳурмат, инсоф ва адолат, катта фидойилик ва ақлий теранлик билан фаолият юритишларига қаратилган ички руҳий ва ақлий оламининг мажмуи [7].

Маънавиятни таъсир этиш объектига кўра қуйидаги турларга ажратиш мумкин: *биринчидан*, алоҳида шахс маънавияти;

иккинчидан, элат, миллат, халқ, жамият, давлат маънавияти;

учинчидан, умуминсоний маънавият.

Бунда шахс маънавияти деб, ҳар бир кишининг ўзлигини англаши туфайли ўз олдига қўйган мақсадига эришиш учун ҳалол йўл билан ёки ҳаром йўл билан, иймонлилик ёки иймонсизлик, садоқат ёки хиёнат, адолат ёки адолатсизлик, инсоф ёки инсофсизлик, диёнат ёки диёнатсизлик билан қиладиган маънавий тафаккур юритиш ва амалий хатти-ҳаракатлари тарзига айтилади. Элат, миллат, халқ, жамият, давлат маънавияти деб эса уларнинг ўз эркини қўлларида сақлаган ҳолда тенглар ичида тенг бўлиб яшашга қаратилган энг олийжаноб бунёдкор ғоялар асосида амалга ошираётган хатти-ҳаракатларнинг яхлит бир тизимига айтилади. Умуминсоний маънавият – бу дунёда яшовчи барча инсонларнинг тинч-осуда, соғ-

саломат ҳаёт кечиришига, меҳнат қилишларига қаратилган эзгу фикр, ҳаёл, орзу-умидларини ўзида мужассамлаштирган, инсонпарварлик, ўзаро ёрдам, ишонч, ҳамжиҳатлик, тинчликсеварлик, адолатлилик, одамийлик, қонунийликни тараннум этувчи тафаккур тарзи ва шунга асосланган амалий хатти-ҳаракатларнинг ифодаси [8].

Хулоса. Тахлилий материаллардан қўйидаги назарий фикрлардан келиб чиқиб қуйидаги хулосага келамиз:

Оламдаги ҳеч бир инсон бир хил бўлмагани каби, уларнинг маънавий салоҳияти ва маданий бойлиги ҳам турличадир. Шу нуқтаи назар билан қарасак, инсоннинг маънавиятли бўлиши ёки жаҳолатга юз тутишининг омиллари, сабаблари ва жоиз бўлса айтиш лозимки заруриятлари ҳам мавжуддир. Бизнинг мақсад эса жамиятнинг элита қатламидан то қуйи поғонагача бўлган йўлни маънавият гулшани билан бойитмоқликдир. Юксак маънавиятли авлодни шакллантириш ҳозирги замоннинг глобал муаммосига айланмоқда. Кишиларнинг онгу тафаккурида маънавий рақобатни ривожлантириш орқали жамият аъзоларининг ахлоқий қарашларида сифатни ошириш зарурдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Левитин Л., Ислом Каримов – Янги Ўзбекистон Президенти. – Т.: Ўзбекистон, 1996, 10-б.
2. Имомназаров М. Миллий маънавиятимизнинг такомил босқичлари. –Т.: Маънавият, 1996, 6-бет.
3. Махмудов Т. Мустақиллик ва маънавият. – Т.: Ўзбекистон, 2001, 9-бет.
4. Негматова Ш. Ўзбекистонда соғлом рақобатни шакллантиришнинг маънавий, ахлоқий ва ҳуқуқий жиҳатлари.-Т.: Фан, 2016. - 105 б.
5. Каримов Б., Зияев Ф.Маънавият асослари. - Т.: Иқтисод-Молия, 2013.- 267-б.
6. Тохир Малик. Саодат саройининг калити. –Т.: Янги аср авлоди, 2014,-146-б.
7. Сайфуддинов Р. Ибратли хонадон.–Т.: Мовароуннхр, 2013.- 6-б.